

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

Письменна Олена Пилипівна

УДК 340 (366.5)

**ПРАВОВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ
З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ВНАСЛІДОК
НЕДОЛІКІВ ТОВАРІВ, РОБІТ (ПОСЛУГ)**

Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Зубар Володимир Михайлович,
Одеська національна юридична академія

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Кучеренко Ірина Михайлівна
Інститут держави і права ім. В. Корецького
Національної академії наук України

кандидат юридичних наук
Паліюк Василь Павлович
Заступник голови Апеляційного суду
Миколаївської області

Провідна установа Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва Академії правових наук України
(м. Київ)

Захист відбудеться «____» грудня 2006 р. о «____» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: Фонтанська дорога, 23 м. Одеса

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: вул. Піонерська, 2 м. Одеса

Автореферат розісланий «____» листопада 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Науково-технічний прогрес та пов'язаний з цим економічний розвиток актуалізував необхідність оновлення юридичних механізмів та засобів захисту прав споживачів від недоброякісних товарів, результатів робіт та послуг. Це завдання вимагає об'єднаних зусиль науки і практики, удосконалювання державної економічної політики. Окремі зміни до законодавства, що в остаточному підсумку зумовили прийняття нової редакції Закону України «Про захист прав споживачів», практично не вплинули на споживчий ринок і суттєво не знизили рівень порушення прав споживачів.

У випадках завдання шкоди особам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), застосовуються норми цивільного права, зокрема розрізняють три групи способів, що використовуються у цивільному праві для захисту інтересів споживачів:

1) положення договірної (зобов'язального) права, які надають можливість такого захисту лише за наявності визначених умов: контрагентом споживача є звичайно продавець, якому, як правило, у таких випадках буває що поставити за провину;

2) норми загальної деліктної відповідальності, які встановлюють обов'язок відшкодування заподіяної шкоди всім тим особам, з якими особа, що завдає шкоди, в договірних відносинах не перебувала;

3) інститут «спеціального делікту» – зобов'язання недоговірної типу, побудовані на принципі об'єктивного зобов'язання, що зближає даний вид зобов'язань з відповідальністю за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Цей інститут не скасовує, не заміщає собою норми договірної й загальної недоговірної відповідальності, що зберігають свою силу і діють поряд із правилами про спеціальну деліктну відповідальність. Йдеться про заповнення прогалин правового регулювання стосовно тих суспільних відносин, захист яких не може бути забезпечений ні загальними нормами про відповідальність за порушення зобов'язань, ні загальними правилами про відшкодування заподіяної шкоди.

Слід зазначити, що відносини, пов'язані із захистом прав споживачів, частково були предметом спеціальних досліджень. Разом із тим, у жодному із згаданих досліджень предметом спеціального аналізу не були правовідносини, що виникають при порушенні прав споживачів, як категорія цивільних прав. Зокрема, практично поза увагою дослідників залишились такі питання як визначення видів та специфіки таких правовідносин, їх елементи (суб'єкти, об'єкти, зміст). Відтак менше уваги приділялося і механізму взаємодії елементів відповідних правовідносин, пошуку шляхів підвищення його ефективності у галузі захисту прав споживачів.

Зазначені обставини також свідчать на користь актуальності відповідної проблематики та доцільності її дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведене відповідно до напрямків досліджень Одеської національної юридичної академії „Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195). Тема дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з планом науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права на 2001-2005 роки за темою „Традиції приватного права України”.

Мета та завдання дослідження. Основною метою дисертації є вивчення структури правовідносин, які виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів, дослідження концепції формування та розвитку даних правовідносин, теоретичних підстав відповідальності за завдання шкоди недоліками товарів, виконанням робіт, наданням послуг, відповідно до положень чинного цивільного законодавства України.

Мета дисертаційного дослідження визначила необхідність постановки і вирішення наступних завдань: встановити концептуальні засади захисту прав споживачів; визначити юридичну природу та специфіку зобов'язань з відшкодування шкоди завданої споживачам, внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг); персоніфікувати структуру правовідносин, що виникають при порушенні прав споживачів; розробити модель суб'єктивних прав споживачів як учасників цивільних правовідносин; визначити оптимальне співвідношення засобів та способів захисту прав споживачів; гармонізувати форми захисту прав споживачів із їхніми засобами та способами; відслідкувати дієвість способів захисту прав споживачів на підставі зарубіжного і вітчизняного досвіду застосування норм, що встановлюють відповідальність за результати недоліків товарів, робіт (послуг).

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, що виникають внаслідок порушення прав споживачів.

Предметом дисертаційного дослідження є норми чинного законодавства про захист прав споживачів, юридична доктрина, практика застосування норм про захист прав споживачів у тому числі й судова, аналіз захисту таких прав.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи пізнання правових явищ, як: діалектичний, історичний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, формально-логічний. Комплексне застосування різних методів наукового пізнання спрямоване на забезпечення обґрунтованості висновків та аргументованості висновків та пропозицій, зроблених в результаті виконаного дисертаційного дослідження.

Сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретичні висновки ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, у тому числі на результатах досліджень вітчизняних та зарубіжних цивілістів, фахівців інших галузей права.

Емпіричну базу дослідження склали норми цивільного законодавства про захист прав споживачів, а також практика його застосування.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше

у вітчизняній цивільно-правовій науці на рівні дисертаційного дослідження проаналізовано структуру правовідносин, що виникають у зв'язку з захистом прав споживачів, встановлено концептуальні засади захисту прав споживачів; визначено юридичну природу та специфіку зобов'язань з відшкодування шкоди споживачам, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг); розроблено модель суб'єктивних прав споживачів як учасників цивільних правовідносин; відслідковано дієвість способів захисту прав споживачів на підставі зарубіжного і вітчизняного досвіду застосування норм, що встановлюють відповідальність за результати недоліків товарів, робіт (послуг).

У дисертаційному дослідженні вперше проаналізована оновлена редакція Закону України „Про захист прав споживачів”, здійснена спроба проведення аналізу правовідносин, які виникають із заподіяння шкоди недоліками товарів, робіт (послуг).

Наукова новизна проведеного дослідження конкретизується у наступному У Основні положення, що виносяться на захист полягають у наступному:

1. Сформовано авторський концептуальний підхід до формування інституту охорони прав споживачів, де його детермінантами визнано економічні закономірності функціонування споживчого ринку та потреба забезпечити охорону життя та здоров'я людини, а правовий механізм складається з міжнародно-правових актів (перший міжнародний рівень) та національного законодавства (другий національний рівень).

2. Запропоновано під категорією „права споживачів” розуміти передбачені законодавством про захист прав споживачів можливості, спрямовані на задоволення охоронюваних законом інтересів споживачів шляхом заявлення вимог до зобов'язаних осіб.

3. Запропоновано розрізняти загальні (основні) права та спеціальні права. Загальні права належать будь-якому споживачеві при виникненні правовідносин з виробником (виконавцем, продавцем), а наявність спеціальних прав обумовлена специфікою відповідних відносин сторін.

До загальних суб'єктивних прав споживачів запропоновано відносити: право на захист своїх прав державою; право на належну якість продукції та обслуговування; право на безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; право на звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; право на об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

До спеціальних прав споживачів відносяться: права споживачів у разі придбання ним товару неналежної якості; права споживача при придбанні

товару належної якості; права споживача у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг); права споживача в разі придбання ним продукції у кредит; права споживача в разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями; право споживача у разі укладення договору на відстані; права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування, тощо.

4. Розроблені авторські дефініції:

«потенційний споживач», «похідний споживач», «товар», «особа, що виконує функції продавця (виготовлювача)», «недоліком товару (роботи, послуги)»; «якість товару»

5. Зроблено висновок, що попередня редакція Закону України «Про захист прав споживачів» вживала поняття «термін придатності», «гарантійний термін», тобто, момент у часі, з яким зв'язуються певні правові наслідки. Тому цілком логічно й юридично обґрунтовано законодавець у новій редакції використовує термін «строк служби» та «строк придатності».

6. Запропоновано поширити категорію продавець та виготовлювач товару також на осіб, що реалізують з дотриманням встановлених правил продукцію підсобного селянського господарства чи продукцію, вироблену власноруч: народні промисли, твори прикладного чи декоративного мистецтва, продукцію вироблену іншим чином.

7. Запропоновано відмовитися від використання в актах цивільного законодавства терміну «громадянин» як такого, що не відповідає його духу та спрямованості, створює загрозу для дискримінації прав споживачів на споживчому ринку.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Положення дисертаційного дослідження можуть бути використані при удосконаленні цивільного законодавства.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в його спрямуванні на вдосконалення положень чинного законодавства України та усунення недоліків. Висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані для удосконалення навчальних програм за курсом цивільного права.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії, на якій проведено її обговорення. Положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли втілення в семінарських заняттях, проведених дисертантом у Вінницькому державному аграрному університеті.

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на 5 науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку» (Миколаїв, 25 листопада 2005 р.), Всеукраїнській цивілістичній науковій конференції студентів та аспірантів, (Одеса, 24-25 лютого 2006 р.), Науково-практичній конференції «Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем», (Одеса, 17 березня 2006 р.), 9(61) звітній науковій конференції професорсько-

викладацького і аспірантського складу, (Одеса, травень 2006 р.), IV міжнародно-методичній конференції „Римське право і сучасність”, (Одеса, 19-20 травня 2006 р.).

Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в 4-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, які входять до переліку фахових видань ВАК України, у тезах виступів на 3 наукових конференціях.

Структура дисертаційного дослідження. Структура дисертаційного дослідження відображає логіку і послідовність наукового дослідження і обумовлена його предметом і метою.

Робота складається із вступу, 3 розділів, що поєднують 7 параграфів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 200 сторінок, з них 177 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складає 208 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Вступі дисертації обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, дається характеристика об'єкта, предмета, методологічних засад дослідження, визначається мета, завдання дослідження, науково-теоретична основа, формулюється наукова новизна та основні положення, які виносяться на захист, висвітлюється практичне значення й апробація результатів дослідження, зазначаються публікації за темою дисертації.

Розділ 1. „Формування концепції щодо захисту прав споживачів та її головні положення” присвячено дослідженню становлення та розвитку суспільно-політичного руху на захист прав споживачів (консьюмеризм – від англійського consumer – споживач, консьюмеризм – споживчий рух), який виник наприкінці XIX століття. Визначено, що визнання ця соціально-економічна і політико-правова концепція отримала в період між двома світовими війнами, проте відображення в законодавстві знайшла тільки в 60-х роках XX століття. Зроблено висновок, про те, що норми про права та інтереси споживачів своїми коріннями сягають римського права. Згодом вони відображаються в Руській Правді, Псковській Судній грамоті, Статуті новгородського князя Всеволода Мстиславича, відсутні в Судебниках Івана III (1497 р.), Царя і Великого князя Івана Васильовича (1550 р.), Соборному Уложенні (1649 р.), а потім зустрічаються знову в різних частинах Зводу Законів Російської імперії. Проаналізовано становлення законодавства про захист прав споживачів у радянський період.

Акцентується увага на модельних актах – Законі СРСР «Про захист прав споживачів», прийнятого Верховною Радою СРСР 22 травня 1991 р., Законах Української РСР та Казахської РСР з аналогічною назвою, що прийняті в Україні – 12 травня 1991 р., а в Казахстані – 5 червня 1991 р.

В 50-х роках XX століття бурхливий розвиток економіки та товарного виробництва в розвинутих західних країнах обумовив необхідність прийняття додаткових правових заходів з захисту прав споживачів, які не

завжди обізнані з механізмом товарообігу і не достатньо захищені від можливих зловживань зі сторони досвідченіших в цій сфері підприємців (професіоналів), які в силу свого економічного становища набувають ряд переваг перед споживачем. Таке завдання могло бути вирішене за допомогою спеціальних норм права, покликаних з однієї сторони нейтралізувати можливе свідоме або несвідоме свавілля підприємців (професіоналів), а з іншої – викликати у споживача довіру до його професійних контрагентів, що в обох випадках сприяє зміцненню і розповсюдженню товарообігу в будь-якому суспільстві. Поступово такі норми, характеризуючись особливими ознаками регулювання суспільних відносин, стали формуватися в окрему групову сукупність, яка одержала назву – споживче право.

Необхідність формування спеціального споживчого права певною мірою обумовлюється негативними наслідками науково-технічного прогресу в сфері екології, безпеки життя і здоров'я людини тощо. XX століття характеризується бурхливим розвитком складних технічних виробів, побутової техніки та інших видів товарів народного споживання, використання яких може створювати небезпеку для суспільства та навколишнього середовища у зв'язку з їх виробничо-технологічними дефектами або некваліфікованою експлуатацією.

Звернуто увагу на те, що споживче право найбільш активно формувалося у високорозвинених країнах Заходу (США, Англія, Франція, Німеччина та ін.). Так, у Франції ще в 1951 р. був створений Федеральний союз споживачів, який функціонує і нині. В США активне формування споживчого права розпочалося після спеціального послання Президента США Джона Ф. Кеннеді про захист прав споживачів від 15 березня 1962 р., в якому були проголошені, зокрема, права на безпеку, на захист від продажу небезпечних для життя і здоров'я товарів, на захист від недостовірної інформації і реклами. При цьому основоположним в ньому визначався принцип переваги інтересів споживача над інтересами виробника. Не оминули увагою проблеми захисту прав споживачів і міжнародні інституції. Так, в 1973 р. була створена спеціальна служба при Європейській комісії з проблем захисту споживачів, в 1982 р. було створене Європейське бюро споживачів та його різноманітні асоціації.

Однак, в Радянському Союзі ці питання не знаходили належного втілення до кінця 90-х років, доки цю проблему не розглянув Комітет конституційного нагляду СРСР, який 14 вересня 1990 р. зробив висновок про невідповідність окремих положень Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік та інших нормативних актів, які передбачають наслідки продажу товарів неналежної якості, положенням Конституції СРСР і законів СРСР. Цей висновок сприяв активізації формування в СРСР нової галузі законодавства та формування на його основі нового комплексного правового інституту – споживчого права.

Таке запізніле становлення споживчого законодавства в колишньому СРСР, а відповідно і в УРСР, аж ніяк не було викликане благополучним становищем щодо якості вироблюваних товарів в радянський період.

В законодавстві радянського періоду хоча і повільно, але все-таки формувалися норми, які визначали особливості роздрібної торгівлі, правового становища продавців і покупців, встановлювали спеціальні умови здійснення громадянами-покупцями прав у разі придбання ними у роздрібній торговельній мережі товарів неналежної якості тощо. Однак, в першому Цивільному кодексі Української СРР 1922 р., як і в перших післяреволюційних цивільних кодексах інших союзних республік таких норм практично не містилося.

Прийняття Закону України «Про захист прав споживачів» та інших законодавчих актів знаменувало появу в Україні нового правового регулювання, яке виразилося у створенні комплексного правового інституту споживчого права. Звичайно, цей перший Закон не був позбавлений прорахунків і вад. Не випадково, вже 15 грудня 1993 р. до нього були внесені істотні зміни і доповнення, що викликало необхідність його повного викладення у новій редакції. 1 грудня 2005 року набула чинності нова редакція цього закону, у якій розширено перелік термінів, що визначаються у законі.

Проаналізовано стан наукових розробок у сфері окремих аспектів захисту прав споживачів. У юридичній літературі питання безпеки продукції розроблялися такими видатними вченими, як Г.Л. Знаменський, О.С. Іоффе, О.О. Красавчиков, Н.С. Малєїн, В.К. Мамутов, В.О. Ойгензихт, Б.І. Пугинський та ін. Разом з тим, самостійного значення тут вона не мала практично до прийняття Закону „Про захист прав споживачів”, що закріпив за споживачами право на безпеку товару, роботи, послуги і поставив перед наукою цивільного права задачу дослідження юридичного механізму його реалізації (Я.А. Парций, А.Ю. Кабалкін, А.Я. Куник, О.С. Шерстобітов та ін.).

Правове забезпечення якості промислової продукції, робіт і послуг досить ґрунтовно досліджено в юридичній науці (Л.Б. Гальперин, М.Г. Гуревич, В.М. Огризків, В.С. Шелестов, В.Ф. Яковлева та ін.). У сучасній Україні наукові розробки, пов'язані з дослідженням сфери захисту прав споживачів, тривають. Дослідженню питань захисту прав споживачів в Україні за договором купівлі-продажу присвячено роботу С.А. Косінова, дослідженню організаційно-правових питань, пов'язаних із забезпеченням захисту прав споживачів в сфері якості товарів присвячена робота Т.О. Кагала, питання кримінальної відповідальності за випуск або реалізацію недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки розкриваються у роботі О.М. Готіна, питанням цивільно-правового захисту прав споживачів за законодавством України приділено належну увагу у роботі Г.А. Осетинської.

Розділ 2. «Характеристика правовідносин, які виникають у зв'язку з захистом прав споживачів» присвячено дослідженню суб'єктного та об'єктного складу правовідносин у сфері охорони прав споживачів, визначенню суб'єктивних прав та обов'язків споживачів та виробників товару.

У підрозділі 2.1. «Учасники правовідносин у сфері охорони прав

споживачів» зроблено висновок, що суб'єктами у правовідносинах, які виникають при відшкодуванні шкоди, завданої неякісними товарами (роботами, послугами), виступають споживачі (потерпілі) і особа, зобов'язана відшкодувати шкоду (виробник, виконавець, продавець).

Визначено, що поняття «споживач» чітко визначене у Законі, відповідає ЦК України, а отже немає необхідності на сьогоденному етапі вносити в нього зміни і доповнення. Запропоновано на категорійному рівні розрізняти категорію «потенційний споживач» – особа, яка оглядає товар чи контактує з ним іншим чином і потерпає від його шкідливих властивостей; «похідний споживач» – особа до якої на правомірній підставі переходять права споживача.

Запропоновано виключити вживання терміну «громадянин» як споживача, а використовувати лише термін «фізична особа», що усуне підстави для застосування подвійних стандартів охорони прав споживачів в залежності від їхнього правового стандарту.

Запропоновано передбачити у законодавстві поняття «особа, що виконує функції продавця (виготовлювача)». Виконувати функції продавця (виготовлювача) при звертанні споживачів може спеціально створена для цього продавцем (виготовлювачем) організація. Створення таких організацій характерно для великих виготовлювачів (продавців) товарів. Поширення на них таких зобов'язань лише підсилить охоронну функцію закону. Функції продавців (виготовлювачів) можуть виконувати на підставі укладених договорів не тільки організації (юридичні особи), але й індивідуальні підприємці (фізичні особи). Аналогічно й тоді, коли товари передаються у власність з інших підстав, наприклад, за договором дарування. У такому випадку доцільно введення категорії «похідний споживач», який має ті ж права, що й первинний, що спростить механізм охорони їхніх прав.

Запропоновано поширити категорію продавець та виготовлювач товару на й на осіб, що реалізують з дотриманням встановлених правил продукцію підсобного селянського господарства чи продукцію, вироблену власноруч: народні промисли, твори прикладного чи декоративного мистецтва, вироблену іншим чином.

У підрозділі 2.2. *„Об'єкти правовідносин з охорони прав споживачів”* досліджуються поняття «товар», «роботи», «послуги» у законодавстві України.

На підставі аналізу норм чинного законодавства надано авторське визначення поняття „товар”. Товар – це будь-яка річ, що не вилучена з цивільного обороту, виконана робота чи надана послуга, реалізовані за договором фізичній особі для особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Зроблено висновок, що якість виступає мірою придатності і корисності товару (роботи, послуги). У цьому загальному маржиналістському підході, що переважає в літературі з проблем якості, зустрічаються спроби конкретизувати як сферу дії „корисності”, „придатності”, так і її зміст. Якість товару являє собою сукупність його істотних властивостей, встановлених

відповідно до договору нормативними актами, які містять обов'язкові вимоги до їхньої якості, інформацією про товар, розповсюджуваної виробником, виконавцем, продавцем і рекламодавцем, а також звичайно пропонованими вимогами (звичаями ділового обороту).

Визначено, що недоліком товару (роботи, послуги) варто вважати відсутність у товару однієї з властивостей, що відносяться до числа істотних (недолік у вузькому змісті слова). Наявність такого недоліку дозволяє говорити про недоброякісність товару (роботи, послуги). Оскільки, загальна якість товару своє конкретне втілення одержує в понятті придатності, корисності, остільки поняття недолік може бути застосоване і до доброякісних товарів, що володіють усіма істотними властивостями товарів такого роду.

Недоліками варто вважати, по-перше, відсутність у товару властивостей, обумовлених угодою сторін; по-друге, відсутність у товару (роботи, послуги) однієї з істотних властивостей, властивим товарам такого роду, незалежно від того, чи обумовлені вони угодою сторін чи ні; по-третє, відсутність у товару (роботи, послуги) властивостей, визначених в інформації про нього (у тому числі доведеної у формі реклами); по-четверте, наявність у товару (роботи, послуги) властивостей, що перешкоджають його використанню; нарешті, по-п'яте, наявність у товару (роботи, послуги) властивостей, що роблять його небезпечним для життя, здоров'я, майна громадян, організацій або навколишнього природного середовища.

У підрозділі 2.3. *„Зміст правовідносин при захисті прав споживачів”* проаналізовано зміст зобов'язань при відшкодуванні шкоди, заподіяної недоліками товарів, робіт і послуг, які складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки їхніх учасників. Зроблено висновок, що потерпілий має право вимагати відшкодувати завдану йому шкоду, а зобов'язана особа – відшкодувати її в повному обсязі. Однак для того, щоб ці права та обов'язки виникли, необхідне настання ряду обставин, які називаються у теорії цивільного права підставами відповідальності за заподіяння шкоди.

Доведено, що всі права споживачів можна поділити на загальні (основні) права та спеціальні. Якщо загальні права належать будь-якому споживачеві при виникненні правовідносин з виробником (виконавцем, продавцем), то наявність спеціальних прав обумовлено специфікою відповідних відносин сторін. Зазначеним правам споживачів кореспондують обов'язки виробників (виконавців, продавців). Крім обов'язків споживача, визначеними у Законі України «Про захист прав споживачів», споживач має й інші обов'язки, що обумовлені характером укладеного договору і передбачені в ЦК України, а також інших актах чинного законодавства.

Зроблено висновок, що зміст прав споживача детермінований рядом чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. До перших відносяться економічні закономірності та імперативи чинного законодавства про захист прав споживачів. До других – диспозитиви, що використані сторонами договору при його укладенні та виконанні.

У підрозділі 2.4. *„Суб'єктивні права споживачів”* проаналізовано зміст

основних (загальних) та спеціальних прав споживачів.

Запропоновано під поняттям „права споживачів” розуміти передбачені законодавством про захист прав споживачів можливості, спрямовані на задоволення охоронюваних законом інтересів споживачів шляхом заявлення вимог до зобов’язаних осіб.

До загальних суб’єктивних прав споживачів запропоновано відносити: право на захист своїх прав державою; право на належну якість продукції та обслуговування; право на безпеку продукції; право на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров’я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; право на звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; право на об’єднання в громадські організації споживачів (об’єднання споживачів).

До спеціальних прав споживачів відносяться: права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості; права споживача при придбанні товару належної якості; права споживача у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг); права споживача в разі придбання ним продукції у кредит; права споживача в разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями; право споживача у разі укладення договору на відстані; права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування.

У розділі 3. „Захист прав споживачів цивільно-правовими засобами” проаналізовано зміст права на захист, співвідношення понять „захист” та „охорона”, співвідношення засобів та способів захисту прав споживачів.

У підрозділі 3.1. „Теоретичні засади правої охорони та захисту прав та охоронюваних законом інтересів” зроблено висновок, що як і будь-яке інше суб’єктивне право, право на захист містить у собі, з одного боку, можливість здійснення уповноваженою особою власних позитивних дій і, з іншого боку, можливість вимагати визначеної поведінки від зобов’язаної особи, і, нарешті, можливості звернутися до компетентних державних органів з вимогою захисту порушеного або оспорюваного права. З цього випливає, по-перше, що можливість правоохоронного характеру включається до змісту суб’єктивної матеріальної вимоги як одна з його правомочностей; і, по-друге, що право уповноваженої особи на захист зводиться, власне кажучи, лише до однієї – єдиної можливості – можливості звернутися з вимогою про захист права до компетентних державних або громадських органів.

Зміст права на захист, тобто можливість уповноваженого суб’єкта в процесі його здійснення, визначається нормами цивільного матеріального і процесуального права, які охоплюють:

- 1) зміст правоохоронної міри;
- 2) підстави її застосування;

- 3) коло суб'єктів, уповноважених на її застосування;
- 4) процесуальний і процедурний порядок її застосування;
- 5) матеріально-правові і процесуальні права суб'єктів, відносно яких застосовується дана міра.

Пропонується суб'єктивне право на захист визначити як міру дозволеної поведінки уповноваженої особи, виражену в можливості самотійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати відносно зобов'язаної особи міри державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні регулятивного суб'єктивного права чи відновлення його в попередньому становищі.

Проаналізована категорія «міри безпеки», що розуміється, як сукупність мір юридичної відповідальності і мір захисту, як вид попереджувального впливу, ціль якого при наявності зазначених у законі підстав, за допомогою примусового і тимчасового обмеження можливостей попередити здійснення суспільно небезпечних дій. Ці міри безпеки чи захисту пропонується або виділяти як самотійні розділи у відповідних кодексах, або визначати як правові засоби забезпечення економічної безпеки, як способи, умови, які забезпечують всебічну захищеність і гарантованість цивільно-правового стану людини в суспільстві.

Запропоновано розрізняти поняття «міри юридичної відповідальності», «міри захисту», «міри безпеки». Дані поняття повинні охоплюватися категорією «захист права», хоча зміст, призначення, форми здійснення цих мір різні. І юридична відповідальність, і міри захисту є правовими наслідками правопорушень. Не можна розмежовувати міри юридичної відповідальності і міри захисту за ознакою наявності вини, як робилося багатьма вченими раніше. Це пояснюється тим, що сучасне українське законодавство має тенденцію розширення інституту безвинної відповідальності. Безвинна відповідальність є характерною, наприклад, для податкового законодавства.

У підрозділі 3.2. *„Поняття та співвідношення засобів та способів захисту прав споживачів”* визначено, що предметом захисту у відносинах, пов'язаних із захистом прав споживачів, виступає інтерес щодо забезпечення якості і безпечності продукції та усіх видів послуг і робіт, який може набувати форми різних суб'єктивних прав.

Під захистом прав споживачів пропонується розуміти систему правових засобів, спрямованих на відновлення і (або) компенсацію порушених прав споживачів.

Під цивільно-правовими засобами запропоновано розуміти комплекс дій юридичного характеру, передбачених цивільним законодавством і спрямованих на забезпечення, реалізацію та досягнення суб'єктами визначених цілей. До таких засобів можна віднести договір, міри цивільно-правової відповідальності, оперативного впливу й інші.

Визначено особливості, властиві цивільно-правовим засобам захисту прав споживачів:

1. зазначені засоби передбачені законодавством про захист прав

споживачів;

2. вони застосовуються, коли контрагент споживача порушив ті або інші права споживача;

3. ці засоби являють собою комплекс дій юридичного характеру, що тягнуть відповідну зміну прав та обов'язків і насамперед для порушника. Крім того, вони спрямовані на відновлення (компенсацію) порушених прав споживачів;

4. вибір конкретних засобів належить споживачеві. При цьому він не пов'язаний якими-небудь обмеженнями, за винятком випадків, прямо передбачених у законодавстві. Так, споживач має право розірвати договір про виконання роботи (надання послуги), якщо у встановлений договором термін недоліки виконаної роботи (зробленої послуги) не усунуті виконавцем, або споживачем виявлені істотні недоліки виконаної роботи (зробленої послуги) або інші істотні відступи від умов договору;

5. при порушенні прав споживачів може застосовуватися декілька засобів захисту. Наприклад, при розірванні договору закупівлі-продажу товару неналежної якості в судовому порядку споживач може вимагати: розірвати зазначений договір, стягнути збитки, неустойку і компенсувати моральну шкоду.

6. Зазначені засоби, як правило, одночасно є правами споживачів.

У підрозділі 3.3. „*Види форм та способи захисту прав споживачів*” проаналізовано види та форми та способи захисту прав споживачів. Встановлено, що застосування при захисті прав споживачів цивільно-правових засобів здійснюється в передбаченому законодавством порядку, що іменується формою захисту. Під формою захисту розуміється комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну і неюрисдикційну.

Законодавче встановлення форм захисту прав споживачів залежить від особливостей спірних правовідносин, методу їхнього регулювання, потреб практики в найбільш швидкому розгляді спору, а також від політики держави на даному етапі його розвитку.

ВИСНОВКИ

Сформовано авторський концептуальний підхід до формування інституту охорони прав споживачів, де його детермінантами визнано економічні закономірності функціонування споживчого ринку та потреба забезпечити охорону життя і здоров'я людини, а правовий механізм складається з міжнародно-правових актів (перший міжнародний рівень) та національного законодавства (другий національний рівень).

Запропоновано під категорією „права споживачів” розуміти передбачені

законодавством про захист прав споживачів можливості, спрямовані на задоволення охоронюваних законом інтересів споживачів шляхом заявлення вимог до зобов'язаних осіб.

Запропоновано розрізняти загальні (основні) та спеціальні права. Загальні права належать будь-якому споживачеві при виникненні правовідносин з виробником (виконавцем, продавцем), а наявність спеціальних прав обумовлено специфікою відповідних відносин сторін.

До загальних суб'єктивних прав споживачів запропоновано відносити: право на захист своїх прав державою; право на належну якість продукції та обслуговування; право на безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); право на відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; право на звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; право на об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

До спеціальних прав споживачів відносяться: права споживачів у разі придбання ним товару неналежної якості; права споживача при придбанні товару належної якості; права споживача у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг); права споживача в разі придбання ним продукції у кредит; права споживача в разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями; право споживача у разі укладення договору на відстані; права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування.

Пропонуються такі авторські дефініції:

- «потенційний споживач» – особа, яка оглядає товар чи контактує з ним іншим чином і потерпає від його шкідливих властивостей.

- „похідний споживач” – особа до якої на правомірній підставі переходять права споживача

- «товар» – це будь-яка річ, що не вилучена з цивільного обороту, виконана робота чи надана послуга, реалізовані за договором фізичній особі для особистих, сімейних, домашніх і інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, що реалізовані у встановленому порядку.

- «особа, що виконує функції продавця (виготовлювача)» – це організація, створена продавцем (виготовлювачем) для виконання його функцій при зверненні споживачів, а також особа (організація або індивідуальний підприємець), що виконує функції продавця (виготовлювача) на підставі укладеного з ним договору та несе відповідальність перед споживачами в межах переданих йому функцій”.

- «недоліком товару (роботи, послуги)» варто вважати відсутність у товару однієї з властивостей, що відносяться до числа істотних (недолік у

вузькому змісті слова). Наявність такого недоліку дозволяє говорити про недоброякісність товару (роботи, послуги). Оскільки, загальна якість товару своє конкретне втілення одержує в понятті придатності, корисності, остільки поняття недолік може бути застосовано і до доброякісних товарів, що володіють всіма істотними властивостями товарів такого роду.

- «якість товару» являє собою сукупність його істотних властивостей, установлених відповідно до: договору, нормативними актами, що встановлюють обов'язкові вимоги до їхньої якості, інформацією про товар, розповсюджуваної виробником, виконавцем, продавцем і рекламодавцем, а також звичайно пропонованими вимогами (звичаями ділового обороту).

Зроблено висновок, що якість виступає мірою придатності і корисності товару (роботи, послуги).

Зроблено висновок, що попередня редакція Закону України «Про захист прав споживачів» вживала поняття «термін придатності», «гарантійний термін». Так термін – момент у часі, з яким зв'язуються певні правові наслідки. Тож формально термін служби і термін придатності бути не може. Цілком логічно й юридично обґрунтовано законодавець у новій редакції використовує термін «строк служби» та «строк придатності».

Запропоновано поширити категорію продавець та виготовлювач товару на й на осіб, що реалізують з дотриманням встановлених правил продукцію підсобного селянського господарства чи продукцію, вироблену власноруч: народні промисли, твори прикладного чи декоративного мистецтва, вироблену іншим чином.

Запропоновано відмовитися від використання в актах цивільного законодавства терміну «громадянин» як такого, що не відповідає його духу та спрямованості, створює загрозу для дискримінації прав споживачів на споживчому ринку.

Визначено, що суб'єктивне право на захист можна визначити як міру дозволеної поведінки уповноваженої особи, виражену в можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати у відношенні зобов'язаної особи міри державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні регулятивного суб'єктивного права чи відновлення його в колишнє положення.

Зроблено висновок, що цивільно-правовим засобам захисту прав споживачів властиві певні особливості, які передбачені законодавством про захист прав споживачів. Вони застосовуються, коли контрагент споживача порушив ті або інші права споживача. Ці засоби являють собою комплекс дій юридичного характеру, що тягнуть відповідну зміну прав і обов'язків і насамперед для порушника. Крім того, вони спрямовані на відновлення та (або) компенсацію порушених прав споживачів. Вибір конкретних засобів належать споживачеві. При цьому він не зв'язаний якими-небудь обмеженнями, за винятком випадків, прямо передбачених у законодавстві. Так, споживач вправі розірвати договір про виконання роботи (надання послуги), якщо у встановлений договором термін недоліки виконаної роботи (зробленої послуги) не були усунуті виконавцем, або споживачем виявлені

істотні недоліки виконаної роботи (зробленої послуги) або інші істотні відступи від умов договору. При порушенні прав споживачів може застосовуватися декілька засобів захисту. Наприклад, при розірванні договору закупівлі-продажу товару неналежної якості в судовому порядку споживач може вимагати: розірвати зазначений договір, стягнути збитки, неустойку і компенсувати моральну шкоду. Зазначені засоби, як правило, одночасно є правами споживачів.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

1. Письменна О.П. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), у системі зобов'язань за Цивільним кодексом України // Митна справа. – № 3. – 2006. – С. 93-97.
2. Письменна О.П. Деякі аспекти правового забезпечення прав споживача // Держава і право. Збірник наукових праць. Юрид. і політ. науки. – Випуск 31. – 2006. – С. 297-301.
3. Письменна О.П. Особливості відшкодування моральної шкоди, завданої неякісними товарами (роботами, послугами) // Актуальні проблеми політики. – Випуск 28. – Одеса, 2006. – С. 253-257.
4. Письменна О.П. Особливості цивільно-правового регулювання укладення договорів на відстані // Південноукраїнській правничий часопис. – 2006. – № 1. – С. 124-125.
5. Письменна О.П. Відшкодування шкоди, завданої неналежною якістю товарів та послуг за цивільним законодавством України // Збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської цивілістичної наукової конференції студентів та аспірантів, 24-25 лютого 2006 р. – Одеса, 2006. – С. 129-132.
6. Письменна О.П. Загальні засади відшкодування шкоди, завданої чужому майну, за римським приватним правом // Римське право і сучасність. Матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції, 19-20 травня 2006 р. – Одеса, Фенікс, 2006. – С. 143-144.
7. Письменна О.П. Нормативна основа забезпечення прав споживачів морських послуг // Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов'язаної з морем. Науково-практична конференція, 17 березня 2006 р. – Одеса, 2006. – С. 120-121.

АНОТАЦІЯ

Письменна О.П. Правовідносини, що виникають в зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню структури правовідносин, які виникають в зв'язку з порушенням прав споживачів.

Вперше на науковому рівні проводиться дослідження правовідносин, які виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів на підставі оновленої редакції Закону України «Про захист прав споживачів».

Дослідження правовідносин, які виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів здійснено в історичному розвитку, з урахуванням міжнародного досвіду регулювання цих відносин. Наведена загальна характеристика суб'єктів, об'єкту та змісту правовідносин, які виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів, визначені види та форми захисту прав споживачів.

На підґрунті положень і висновків дисертаційного дослідження зроблено низку пропозицій щодо уточнення положень актів цивільного законодавства України.

Ключові слова: споживач, похідний споживач, потенційний споживач, товар, послуга, недолік, якість, строк служби, строк придатності, товаровиробник, особа, що виконує функції продавця, захист прав, цивільне право України.

АННОТАЦИЯ

Письменная Е.Ф. Правоотношения, возникающие в связи с нарушением прав потребителей вследствие недостатков товаров, работ (услуг). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2006.

Диссертация посвящена комплексному исследованию структуры правоотношений, которые возникают в связи с нарушением прав потребителей.

Впервые на научном уровне проводится исследование правоотношений, которые возникают в связи с нарушением прав потребителей на основании обновленной редакции Закона Украины «О защите прав потребителей».

Исследование правоотношений, которые возникают в связи с нарушением прав потребителей осуществлены в историческом развитии, с учетом международного опыта регулирования этих отношений. Приведенная общая характеристика субъектов, объекту и содержанию правоотношений, которые возникают в связи с нарушением прав потребителей, определенные виды и формы защиты прав потребителей.

На основании положений и выводов диссертационное исследование сделано ряд предложений относительно уточнения положений актов гражданского законодательства Украины.

Ключевые слова: потребитель, производный потребитель, потенциальный потребитель, товар, услуга, недостаток, качество, срок службы, срок пригодности, товаропроизводитель, лицо, которое выполняет функции продавца, защита прав, гражданское право Украины.

SUMMARY

O.P. Pysmenna. Legal Relations Arising from the Violation of Consumers' Rights. - Manuscript.

Dissertation for Candidate of Juridical Science Degree. Specialty 12.00.03 - Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law.- Odessa National Academy of Law, Odessa, 2006.

The dissertation is a comprehensive research of the structure of legal relations arising from the violation of consumers' rights. This research is a novelty in juridical science, being the first attempt to analyze the whole structure of legal relations arising from the violation of consumers' rights as stipulated by the amended Law of Ukraine on the Protection of Consumers' Rights.

The legal relations arising from the violation of consumers' rights are viewed from the historical perspective with taking into consideration the international experience in regulating this sphere of legal relations. The dissertation provides the characteristics of the subjects, object and contents of legal relations arising from the violation of consumers' rights. It also defines the types and ways for the protection of consumers' rights.

Based on the research and the conclusions the dissertation offers a number of propositions for the clarification of some provisions of Civil Law Acts of Ukraine.

Key words: consumer, indirect consumer, potential consumer, commodity, service, drawback, quality, term of office, term of validity, producer of goods, a person acting as a seller, protection of rights, Civil Law of Ukraine.